

УДК 343.121.5

ПЕРЕЮДИЦІАЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АКТІВ ТА ПРИНЦИП ВІЛЬНОЇ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ

Шилін Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна

Стаття присвячена розгляду системної концепції преюдицій у кримінальному процесі, визначенню шляхів удосконалення механізму використання преюдицій у кримінальному провадженні. Досліджується механізм дії преюдицій в процесі доказування у кримінальному провадженні та її зв'язок із принципом вільної оцінки доказів.

Ключові слова: преюдиція, преюдиціальність, доказування у кримінальному провадженні, оцінка доказів.

Питання про дію преюдиції у кримінальному процесі є практично нерозробленим у межах української правової доктрини.

У теорії кримінального процесу до проблематики преюдицій у кримінальному процесі зверталися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.М. Безруков, О.І. Бережний, О.Ю. Гай, Ю.М. Грошевий, О.В. Левченко, В.Т. Маляренко, Я.О. Мотовіловкер, І.Л. Петрухін, Г.М. Резнік, П.А. Скобліков, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, О.З. Хотинська, В.Д. Шундіков, У.М. Юсубова та ін.

Однак, незважаючи на наявні наукові дослідження преюдицій та преюдиціальності, залишилося багато невирішених питань щодо сутності преюдиції у кримінальному процесі та її зв'язку із принципом вільної оцінки доказів.

Метою цієї статті є дослідження особливостей реалізації преюдиції в процесі доказування в кримінальному провадженні, виявлення недоліків процесуальної регламентації цього питання та формулювання деяких пропозицій щодо її вдосконалення.

Оцінка доказів як елемент процесу доказування у науці кримінального процесу розуміється як розумова, логічна діяльність з вирішення питання про належність, допустимість, достовірність доказів, а також щодо достатності сукупності доказів для прийняття процесуального рішення [1, с. 273; 2, с. 98].

Оцінка доказів за внутрішнім переконанням насамперед означає формування власного погляду на фактичні обставини справи, необхідність особистої оцінки доказів органом, що провадить оцінку доказів. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає, що суддя (слідчий, прокурор,) тільки в тому випадку повинен визнати факт встановленим, коли він на основі зібраних доказів в цьому особисто переконався [3, с. 55; 4, с. 47]. Формування їхнього переконання відбувається в умовах, що виключають будь-яке стороннє втручання.

Діючий КПК не виділяє у якості самостійного принципу вільної оцінки доказів (або оцінки доказів за внутрішнім переконанням), хоча і фіксує у ст. 94, що суд, прокурор, слідчий суддя, слідчий оцінюють докази за своїм внутрішнім переконан-

ням, що ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності, керуючись законом. Ніякі докази для суду, прокурора, слідчого судді, слідчого не мають наперед встановленої сили. У доктрині принцип визнається у якості самостійного окремих вченими [3, с. 54], хоча ця точка зору і не є загальною визнаною [5, с. 39-41].

Юридичний зміст принципу вільної оцінки доказів у кримінальному процесі включає такі положення: докази та їхні процесуальні джерела оцінюються органами розслідування та судової влади за своїм внутрішнім переконанням; висновки органу розслідування, прокурора і суду мають впливати з всебічного, повного і об'єктивного розгляду всіх обставин кримінального провадження в їхній сукупності; при оцінці доказів та їх процесуальних джерел необхідно керуватися тільки законом та професійною правосвідомістю; ніякі докази для суду, прокурора, слідчого, не мають наперед встановленої сили [6, с. 75-77].

Застосування преюдицій є винятком із загального правила оцінки доказів за внутрішнім переконанням, оскільки означає використання в доказуванні вже встановлених фактичних даних. Складно погодитися із висловленим у літературі твердженням, що поняття преюдиціальності судового рішення та внутрішнє переконання не пов'язані між собою безпосередньо: "Призначення преюдиції полягає не у наданні допомоги суду у встановленні об'єктивної істини у справі, а у забезпеченні законної сили рішення, винесеного раніше, іншими словами, не у сфері пізнання, а у сфері організації чіткості та визначеності в реалізації рішень" [7, с. 58]. Дійсно, преюдиціальність є властивістю судового рішення, яке набрало законної сили, однак значення преюдиції є не формальним - забезпечення законної сили рішення, винесеного раніше, а змістовним, тобто певне «спрощення» доказування у наступній справі. Саме тому, наприклад, у КПК РФ ст. 90, присвячена преюдиції, знаходиться у розділі III «Докази та доказування».

Проте, на практиці виникають ситуації, коли встановлені судом раніше обставини які покладені в основу вироку, суперечать переконанням суду по справі, що розглядається. Такі обставини не можуть мати значення заздалегідь встановлених доказів, оскільки практиці відомі випадки набрання законної сили незаконними і необґрунтованими вироками, а істинність вироку є лише правовою презумпцією, а не правовою аксіомою. Тому уявляється, що у разі, коли при розгляді кримінальних справ, пов'язаних з раніше вирішеною, з'являються дані, що свідчать про неправосудність раніше винесеного вироку, він не може бути покладений в основу висновків у новому судовому рішенні [8, с. 88-89].

Г.М. Резнік вказує на три випадки колізії між преюдицією і внутрішнім переконанням: а) суд дійде іншого висновку з питання про те, чи мала місце подія або дія, ніж суд, що вже розглянув це питання раніше в порядку кримінального чи цивільного судочинства; б) розглядаючи кримінальну справу про завідомо неправдиві показання (дачу завідомо неправдивого висновку), суд переконується, що ці показання чи висновок, власне кажучи, правильні; в) внутрішнє переконання суду по виділеній кримінальній справі вступає в суперечність з висновками, що містяться у вироку по основній справі [3, с. 57]. На думку О.І. Бережного, виникнення колізії між преюдицією і внутрішнім переконанням суду можливе в таких випадках: по-перше, коли при провадженні по кримінальній справі стосовно осіб, що брали участь у розгляді цивільної справи, суд ставить під сумнів правильність висновків про подію чи дії по

цивільній справі. По-друге, колізія можлива й у випадках, коли при провадженні по кримінальній справі стосовно особи, що має судимість, у суду з'являються сумніви в правильності правових висновків, зроблених у раніше винесеному судовому рішенні. І нарешті, по-третє, у випадку, коли у суду, що розглядає питання про скасування раніше винесеного вироку за нововиявленими обставинами, з'являються сумніви в законності чи обгрунтованості вироку, що встановив ці обставини [8, с. 97-98].

Як правило, у літературі проблема співвідношення преюдиції та внутрішнього переконання досліджується стосовно внутрішнього суддівського переконання. Відповідно до ст. 129 Конституції України, судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Закон не містить вказівок щодо вирішення преюдиціальних колізій при провадженні у кримінальній справі. В юридичній літературі немає єдиної точки зору на те, як необхідно діяти суду при виникненні колізії між його внутрішнім переконанням і преюдиціальними фактами; намітилося три шляхи вирішення цієї проблеми.

Одні процесуалісти пропонують можливість заново досліджувати преюдиціально встановлені факти, якщо виникають сумніви в їх істинності [9, с. 23]. Тобто, хоч суд і зв'язаний преюдиціальними фактами, якщо у суду виникають сумніви в істинності преюдиціально встановлених фактів, він вправі їх заново досліджувати.

Інші вчені виходять з того, що у формуванні своїх висновків суд не зв'язаний ніякими раніше винесеними рішеннями [10, с. 124-125].

Також існує підхід, що факти, встановлені вироком, який вступив в законну силу, чи рішенням суду повинні прийматися як вже доведені, істинні положення. Ці вчені вважають, що до скасування судового рішення (вироку), що має преюдиціальне значення, суд, який розглядає справу, пов'язану з раніше вирішеною, не вправі виносити вирок (рішення) за внутрішнім переконанням [11, с. 82]. Тобто у даному випадку наявний формальний підхід обов'язковості застосування преюдицій.

Як уявляється, найбільш правильною є точка зору, яка не дозволяє використовувати преюдицію у разі протиріччя з внутрішнім суддівським переконанням. Преюдиція не повинна обмежувати вільну за внутрішнім переконанням оцінку доказів та їх процесуальних джерел.

У правовій системі не повинні існувати випадки, коли судові рішення, які виносяться іменем України, суперечать одні одному. Це суперечить принципу правової визначеності. Тому є слушною думка тих вчених, які намагаються знайти розумний баланс між дотриманням правила про оцінку доказів за внутрішнім переконанням та збереженням значення преюдиції.

На думку Г.М. Резніка, яка підтримується у літературі, "якщо у суду виникають сумніви у істинності преюдиціально встановлених фактів, він вправі їх заново досліджувати. Дійшовши висновку, що ці факти встановлені неправильно, суд зупиняє провадження у справі та входить із поданням про опротестування раніше винесеного вироку (рішення) у порядку нагляду або за нововиявленими обставинами" [3, с. 59]. Однак таке вирішення проблеми суперечить сутності зупинення судового розгляду, оскільки він зупиняється для вирішення правового питання. Крім того, суд повинен буде вже до постановлення вироку висловити переконання у справі, яке у нього склалося і яке суперечить раніше винесеному судовому рішенням.

На думку Ю.М. Грошевого, в подібній ситуації суд повинен виносити вирок за своїм переконанням, але оскільки ним відкинута преюдиція, то цей вирок набуває

законної сили після перевірки вищим судом обох вироків, тому що "...мова йде про незв'язаність суддів у встановленні фактичних обставин вчиненого злочину і формуванні власного їхнього знання з усіх питань, що підлягають вирішенню у вирок" [12, с. 117]. Цю точку зору підтримує І.Л. Петрухін: „Суд, який розглядає кримінальну справу, пов'язану з раніше вирішеною кримінальною чи цивільною справою, повинен мати можливість винести вирок за своїм внутрішнім переконанням, навіть якщо це і суперечить вирок (рішенню) суду, що вступив у законну силу. Однак вирок, яким відкинута преюдиція, не набуває законної сили доти, доки вищий суд не перевірить обидва вирок, і не вирішить питання, який з них правильний” [4, с. 360]. Подібний підхід підтримується й іншими авторами [8, с. 95]. Однак у літературі заперечується доцільність такої процедури. Як зазначає, наприклад, О.В. Левченко, "такий порядок є громіздким. Вищестоящий суд, мабуть, перевірятиме обидва вирок у касаційному або наглядовому порядку. Але ці стадії процесу мають свої, специфічні засоби перевірки законності та обґрунтованості вироків, які у даному випадку можуть бути неефективними. Вирішувати цю проблему доцільно раніше, у стадії попереднього розслідування, коли немає кінцевих висновків у виділеній справі. У такому випадку, якщо преюдиціальна сила вирок у одній справі та внутрішнє переконання прокурора, слідчого, дізнавача у іншій, виділеній у окреме провадження, справі, суперечать один одному, то вирок не набирає законної сили, а вирок, який набрав законної сили, не звертається до виконання до розгляду обох справ у вищестоящому суді по першій інстанції та винесення єдиного вирок у обох справах" [13, с. 141-142]. Однак незрозуміла сутність процедури, запропонованої О.В. Левченко. Який саме вирок не набирає законної сили? Якщо проблему колізійності-преюдиції та внутрішнього переконання необхідно вирішувати с стадії попереднього розслідування, то які ж вирок повинні перевірятися вищестоящим судом?

Як уявляється, приколізійності-преюдиції та внутрішнього переконання у стадії досудового розслідування (тобто у випадку необхідності спростування преюдиції) необхідно передбачити у КПК наступну процедуру: слідчий або прокурор складають подання про закриття кримінальної справи та направляють його до суду; суд вирішує питання про обґрунтованість цього подання і у залежності від цього або закриває справу, або повертає справу прокурору, відмовивши у її закритті. Надання повноважень на прийняття у такому випадку кінцевого рішення слідчому або прокурору буде нівелюванням конституційної функції правосуддя, оскільки рішення представника виконавчої влади, по суті, перекреслить судові рішення та зведе нанівець результат судового розгляду; а повноважень на ініціацію перегляду рішення у кримінальній справі у них немає і не повинно бути, оскільки це суперечить сутності їх кримінально-процесуальних функцій. У стадії судового розгляду у подібних випадках суд повинен виносити рішення за внутрішнім переконанням, навіть якщо будуть порушені правила преюдиції, оскільки саме на суд покладено конституційну функцію правосуддя.

Якщо суд виносить рішення у кримінальній справі, що суперечить рішенню, яке містить преюдиціальні факти, то необхідно передбачити спеціальну судову процедуру перегляду таких обох таких рішень разом. Для цього необхідно утворювати судову колегію *ad hoc* Верховному Суді України, до якої направляти такі справи для остаточного вирішення. Такий підхід до розв'язання цієї проблеми забезпечить стабільність кримінально-процесуальних рішень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За загальною редакцією Ю.П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.
2. Ляш А.О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві / за наук. ред. Ю.М. Грошевого / А.О. Ляш, С.М. Стахівський. – Київ: Університет «Україна», 2006. – 185 с.
3. Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Резник Г.М. – М., 1977. – 126 с.
4. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Жогина Н. В.- М: Юрид. лит., 1973.- 732 с.
5. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса / Добровольская Т.Н. – М. 1971. – 200 с.
6. Грошевий Ю. Стахівський С. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
7. Тарбагаева Е.Б. Истинность, преюдициальность и законная сила судебного решения / Е.Б. Тарбагаева// Проблемы доказывания по уголовным делам: межвуз. сб. науч. тр. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1988. – С. 52-60.
8. Бережний О.І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах / Бережний О.І. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2004. – 176 с.
9. Искендеров Р. О преюдициальном значении приговора / Р. Искендеров// Советская юстиция. – 1990. - №22. – С. 22-23.
10. Мотовиловкер Я.О. О пределах судебской независимости при установлении фактов и применении права по уголовному делу / Я.О. Мотовиловкер // Советское государство и право.- 1986.- № 5. – С.124-127.
11. Дорохов В.Я. Законная сила приговора в советском уголовном процессе / В.Я. Дорохов // Советское государство и право. – 1954. – №6. – С. 80-86.
12. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Грошевой Ю.М. – Харьков: Вища школа, 1979. – 144 с.
13. Левченко О.В. Общеизвестные, преюдициально установленные и законом презюмируемые факты и особенности их использования в уголовно-процессуальном доказывании :дис. ... кандидат юридических наук : 12.00.09. / Левченко Ольга Владимировна. – Казань, 1994. – 268 с.

Шилин Д. В. Преюдициальность криминально-процессуальных актов и принцип свободной оценки доказательств / Д. В. Шилин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 1. – С. 317-321.

Статья посвящена рассмотрению системной концепции преюдиций в уголовном процессе, определению направлений усовершенствования механизма использования преюдиций в уголовном производстве. Исследуется механизм действия преюдиций в процессе доказывания в уголовном производстве и ее связь с принципом свободной оценки доказательств.

Ключевые слова: преюдиция, преюдициальность, доказывание в уголовном производстве, оценка доказательств.

Shilin D. V. Prejudicial'nist' of criminal-procedural acts and principle of free estimation of proofs / D. V. Shilin // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2013. – Vol. 26 (65). № 1. – P. 317-321.

The article is devoted consideration of system conception of prejudice in criminal procedure, to determination of directions of improvement of mechanism of the use of prejudice in a criminal production. The mechanism of action of prejudicial in the process of proving in a criminal production and its connection is probed with principle of free estimation of proofs.

Keywords: prejudice, prejudiciality, proving in criminal process, evaluation of evidence.